

Från riksföreståndarvalet 1470 till slaget på Brunkeberg

I

Den 15 maj 1470 avled Karl Knutsson på Stockholms slott efter en månadslång sjukdom. Dagen efter konungens död sände Sten Sture ett brev till den vid Eriksmässan i Uppsala församlade menigheten av alla grader och stånd och från vilket landskap den än var. Som utställare av brevet uppträder samtidigt borgmästare, rådmän och menighet i Stockholm, med vilka Sten Sture säger sig ha ingått en förening, tills »mene riksesens radh ok män» hunnit samlas för att välja »en herre eller höfwitzman i rikit». Själv titulerar Sten Sture sig i brevet »riddere, höfwitzman paa Stockholm», en titel, som får sin förklaring av den kungörelse han lämnar i brevet om att den döende konungen befallt honom riket, »besynnerlige Abo ok Örabroe slott medh Stockholms slott ok stadh, sa ok alle the landlig städer ok län som han mechtig ofwer war, sa at iak skal them foresta» samt den »förening» med Stockholms stad, vilken han samtidigt bekantgör.¹

Samtiden har inte ifrågasatt, att Sten Sture erhållit ovan nämnda mandat av Karl Knutsson. Först en modern forskare har antytt tvivel.² Däremot har en av Karl Knutssons och Sten

¹ HADORPH, II s. 255.

² K. G. LUNDHOLM, Sten Sture den äldre och stormännen s. 44. Förmodligen är Lundholm härvidlag beroende av S. U. PALMES verk om Sten Sture. Där talas

Stures motståndare, upprorsledaren från 1469 och konung Kristians svurne anhängare, Erik Karlsson, i brev bestritt Karl Knutssons rätt att överantvarva riket i Sten Stures händer, motiverat med att Karl Knutsson inte var »rett konung, sedhan han hade försworet riket».³ Detta försök att undergräva grundvalen för Sten Stures mandat med att Karl Knutsson inte skulle vara »rätt konung», är dock enbart en juridisk fiktion, som konung Kristian och den unionsvänliga stormannagruppen i Sverige utnyttjade för att återställa unionen i den uppkomna regentvakansen. Vad som skedde på Stockholms slott under Karl Knutssons sista levnadsdagar, var att konungen vidtog en naturlig åtgärd för att förhindra, att riket vid hans frånfälle skulle stå utan den militära ledning, som var förutsättning för att hans strävanden inte skulle bli förgäves genom överrumplande ingripanden från Kristians och unionsvännernas sida. Karl Knutsson hade länge oroat sig för denna eventualitet och först velat förekomma den genom att insätta svärsonen Ivar Axelsson att överta ledningen. Redan 1469 hade han emellertid kommit på andra tankar, och systersonen Sten Sture hade då trätt i svärsonen Ivar Axelssons ställe.⁴

I det ovan nämnda brevet till Eriksmässomarknadens menighet kallar Sten Sture sig »riddare och hövitsman på Stockholms slott». Den 4 juli uppträder han emellertid med titeln »riddare hövitzman pa Stocholms Örebro och Åbo slot oc oppa thenne tiid Sweriges rikets forstander.»⁵ Denna senare titel har föranlett forskningen att räkna med ett riksföreståndarval inom rådet i juni månad.⁶ Den har funnit ett stöd därför i ett i Sturekröni-

om »två sluga politiska kuppmakare», av vilka den yngre utnyttjar »gubben» på sjukbädden »genom en djärv intrig» (Sten Sture den äldre s. 38 ff.).

³ O. PETRIS Svenska krönika, ed. Sahlgren, s. 238.

⁴ Frågan om Ivar Axelssons ställning under åren närmast före Karl Knutssons död kommer förf. att behandla i ett arbete om det medeltida Gotland.

⁵ BSH IV: 1.

⁶ STYFFE i BSH IV. Inl. s. IX, E. LÖNNROTH, Slaget på Brunkeberg och dess förhistoria. Scandia 1938 s. 195.

kan omtalat val.⁷ En upptäckt av Gillingstam kullkastade emelertid denna uppfattning, ty Sten Sture har använt titeln »riksens föreståndare uppå denna tid» redan i ett brev den 1 juni 1470. Utan att klart uttala någon åsikt synes Gillingstam mena, att rådet valt Sten Sture till riksföreståndare i slutet av maj.⁸ K. G. Lundholm avvisar dock tanken, att ett rådsmöte skulle ha hunnit samlas i slutet av maj, och han vill inte heller acceptera åsikten, att ett val skett i juni på grund av att hövitsmannatiteln går före riksföreståndartiteln och har tillägget »uppå denna tid». För sin del framför han möjligheten att Sturekrönikans skildring åsyftar ett urkundligt belagt rådsmöte kring månadsskiftet augusti–september.⁹ De av Lundholm åberopade fakta ifråga om titulaturen hade tidigare betonats av Salomon Kraft, som emelertid av dem dragit slutsatsen, att Sten Stures »regim ej vunnit allmän anslutning».¹⁰

Olaus Petri berättar att ett helt år förgick, innan man kunde skrida till riksföreståndarval, enär den unionsvänliga stormannagruppen motarbetade valet med motiveringen, att den betraktade Kristian som Sveriges laglige konung.¹¹ Enligt Sturekrönikan verkade framför allt Erik Axelsson för Sten Sture. Det heter, att »han och flere» ville »een nyian höffuisman keesa». Man tycks i kretsen kring Sten Sture till en början ha gjort försök att vinna Erik Karlsson och skapa enighet kring valet, ty krönikan uppger, att man sökt förmå Erik Karlsson och stormannagruppen kring honom att förena sig med rådet för ett enhälligt val.¹² Vi finner senare Sten Sture och Erik Axelsson i varandras sällskap på resa till Enköping,¹³ där enligt Olaus Petri Erik

⁷ SFSS 17:3 vv. 1901–1910.

⁸ H. GILLINGSTAM, *Ätterna Oxenstierna och Vasa under medeltiden* s. 479 f. med not 626.

⁹ K. G. LUNDHOLM, *Sten Sture den äldre och stormännen* s. 48 med not 15.

¹⁰ S. KRAFT i *Sveriges historia till våra dagar* 3:2 s. 137.

¹¹ O. PETRI, a.a., ed. *Sahlgren*, s. 238.

¹² SFSS 17:3 v. 1885 ff.

¹³ *Stockholms stads skottebok 1460–1468* s. 445.

Karlsson och unionspartiet Magdalenadagen, dvs. 22/7, 1470 höll ett möte med bönder från »Nordlanden, Upland, Södermannaland och Nerike» med resultat att mötet skrev till Stockholm och manade till unionens återupprättande.¹⁴ Långt senare har Ivar Axelsson i ett brev till svenska riksrådet, daterat 6/8 1481, hävdad, att även han hjälpt Sten Sture till riksföreståndarskapet och till rikets alla slott och län.¹⁵ Brevet är skrivet, efter att en brytning mellan Sten Sture och Ivar Axelsson inträffat, och starkt tendentiöst. Säkerligen har Ivar Axelsson överdrivit sin egen roll, men säkert torde också vara, att han stött Sten Stures val, även om Erik Axelsson spelat den ledande rollen. Släktsammanhållningen bland Tottarna var stark, och med dem var Sten Sture förenad med släktskapsband genom äktenskapet med Åke Axelssons dotter Ingeborg.

Ur Axelsöernas synpunkt var det en politisk nödvändighet att säkra valet av en man, som dels var nära knuten till dem själva och dels ägde ett starkt stöd inom Sverige, om de skulle lyckas att genomdriva en uppgörelse, som gav dem åter deras gods och maktställning i Danmark. Ingenting var farligare för dem än en seger för den unionsvänliga svenska stormannagruppen.

Allt detta synes tala till förmån för Olaus Petris uppfattning, att man måst uppskjuta riksföreståndarvalet. Under sådana omständigheter blir det nödvändigt att närmare granska Sturekrönikans skildring av det val, som forskningen återoppat.

Redan innan krönikan behandlat Karl Knutssons död, tecknar den en bild av situationen i riket efter hans bortgång. Den framhåller, att Erik Axelsson och flera andra ville välja »een nyian höffuisman» och i det sammanhanget skrev till Erik Karlsson för att förmå honom att ansluta sig, men det heter i krönikan:

¹⁴ O. PETRI, a.a., ed. Sahlgren, s. 238.

¹⁵ HUITFELD, V s. 283 f. Brevet är endast bevarat i Huitfeldts referat.

»erik karlsson war mykit wredher
 och swor han dyra eedher
 thz han war konung cristierns man
 och aldrih giffua siik fraa han
 och wille inthe mz them dagha
 wthan strax konung cristiern i riket mäktogh haffua.»¹⁶

Krönikans skildring av Erik Karlssons inställning stämmer med vad vi ur säkra källor vet om honom.¹⁷ Rådet skred efter Erik Karlssons avvisande svar till handling, och

»the keesthe siik een höffuisman
 rösteen full all wthan meen
 paa then wngha riddaren her steen
 och wille the thz haffua saa
 ath han sculde för riket staa
 och skulde mz heedher liffua
 och rikensens förstandare heetha oc bliffua.»¹⁸

Sedan krönikören behandlat konungens död, återkommer han till valet men endast kortfattat och i allmänt hållna ordalag. För jämförelsens skull citeras även dessa versar:

»och skeedde thz wthan alth swiik
 thz han höffuisman döme i Swerige fiik
 för thy rikensens raadth thz sporde
 thz han mooth fiende stridha torde.»¹⁹

Av kröniketexten framgår, att rådet någon gång under tiden närmast efter Karl Knutssons död valt en hövitsman. Han kallas så på alla de ställen, där valet beröres. I samband med skildringen av själva valet heter det tillika, att rådet ville ha det så, att denne hövitsman skulle »rikensens förstandare heetha oc bliffua». Detta tillägg är kanske krönikörens eget, men uttrycks-

¹⁶ SFSS 17: 3 v. 1895 ff.

¹⁷ HR VI: 327, O. PETRI, a.a., ed. Sahlgren, s. 238.

¹⁸ SFSS 17: 3 v. 1905 ff.

¹⁹ SFSS 17: 3 v. 1949 ff.

sättet är dock anmärkningsvärt, genom att det betonar, att hövitsmannen skulle vara »rikets föreståndare».

Vi har redan sett, att Sten Sture den 16 maj endast kallade sig »hövitsman på Stockholm», detta i kraft av konungens mandat, vilket tydligen då bekräftats av Stockholms borgerskap i väntan på att rådet skulle hinna samlas och välja »en herre eller höfwitzman i riket».²⁰ Ännu den 27 maj använder Sten Sture inte riksföreståndartiteln.²¹ Det ligger därför nära till hands att anta, att någonting skett mellan den 27 maj och 1 juni, då titeln »riksens föreståndare uppå denna tid» förekommer första gången.²² Genom att denna titel då användes tillsammans med och efter hövitsmannatiteln liksom under den närmast följande tiden bekräftar den Sturekrönikans uppgift, att rådets val gällt en hövitsman. Nu kan emellertid hövitsmannatiteln och riksföreståndartiteln användas synonymt. Så kan dock inte gärna vara fallet ifråga om valet 1470, eftersom båda titlarna användes samtidigt och den senare tillika med tillägget »uppå denna tid». I Sturekrönikan heter det att rådet valde en hövitsman, åt vilken det även uppdrog att vara »rikets föreståndare». Vad som skett i slutet av maj, är att rådet, i varje fall dess majoritet, liksom förut Stockholms stad bekräftat Karl Knutssons mandat genom att välja Sten Sture till hövitsman. Valet har inneburit, att Sten Sture också skulle fungera som rikets föreståndare. Termen »forstander» användes sannolikt inte som någon terminus technicus utan i sin egentliga betydelse av den som förestår riket, och den dubbla titeln kan återges med »hövitsman och den som för närvarande förestår riket». Den täcker det mandat, Sten Sture mottog av Karl Knutsson på Stockholms slott, och vittnar om att även rådet godkänt det. Ställningen som hövitsman, dvs. ledare för rikets krigsmakt och militära organisation,

²⁰ HADORPH, II s. 255, ovan s. 1.

²¹ GILLINGSTAM, a.a. s. 479 f., LUNDHOLM, a.a. s. 48. RA ppr 27/5 1470.

²² Att inte rådet skulle ha sammanträtt före den 1/6 i en så kritisk situation, är knappast antagligt. Jfr Sten Stures yttrande i brevet den 16/5 – ovan s. 124.

förde med sig, att slottsloven i riket ställdes på Sten Sture. Den unionsvänliga stormannagruppen fronderade emellertid, varigenom flera av slotten i Sydsverige undandrogs hans inflytande och valet inte kunde betraktas som enhälligt accepterat.

För att man skall kunna bedöma innebörden i Sten Stures titel från 1470 och riksföreståndarens politiska ställning under medeltiden, krävs emellertid, att man undersöker, hur pass traditionell titeln är i svenskt politiskt liv, något som forskningen över lag försummat.

2

Första gången hövitsmannatiteln användes är om Engelbrekt Engelbrektsson, som 1435 valdes till »hövitman». Titeln innebar den gången endast militärt ledarskap och inte några regentbefogenheter.¹ Efter Engelbrekts död 1436 ställdes Karl Knutsson Bonde och Krister Nilsson Vasa i spetsen för rikets krigsväsen såsom hövitsmän å konungens vägnar.² På egen begäran befriades Karl Knutsson från sitt hövitsmannaskap i samband med en förlikning med konung Erik.³ De politiska förhållandena förde emellertid med sig, att rådet senare på året ånyo »hyllade» honom, detta enligt Karlskrönikan, som tillfogar, att man sedan titulerade honom »marsk och rikesens forstandare».⁴ Den i krönikan omtalade hyllningen innebar således, att rådet till marskämбетet fogade de uppgifter, som åvilade konungen, utan att dessa uppfattades som knutna till ett speciellt ämbete.

I samband med att Karl Knutsson 1457 fördrogs ur riket, uppdrog rådet den interimistiska regeringen åt ledaren för upprörelsen, ärkebiskopen Jöns Bengtsson, som den 25/3 1457 första gången uppträder med riksföreståndartiteln.⁵ Denna ställ-

¹ G. CARLSSON, Engelbrekt, Sturarna, Gustav Vasa s. 33 f.

² G. CARLSSON i Sveriges historia 3: 1 s. 366.

³ G. CARLSSON, *ibidem* s. 399.

⁴ SFSS 17: 2 v. 5292 ff.

⁵ Pergbr. RA, A. SKOGLUND, De yngre Axelssönernas förbindelser med Sverige 1441-1487 s. 65.

ning fick han tydligen dock dela med Erik Axelsson, vilken den 1 maj samma år kallar sig riksföreståndare.⁶ Deras riksföreståndarskap blev emellertid kortvarigt, då unionen återupprättades senare på året. Sin ställning framom Erik Axelsson har ärkebiskopen betonat genom att tillägga sig titeln »Sveriges förste».⁷

Under 1460-talets inbördesstrider möter flera titlar för de ledande männen. Jöns Bengtsson kallar sig ärkebiskop i Uppsala »oc Swerigis förste».⁸ Denna titel bär han även i brev från 1465, i vilka Kettil Karlsson samtidigt uppträder som biskop i Linköping »och Sweriges forstendere».⁹ 1465 använder Kettil Karlsson även titeln biskop i Linköping »oc uppa thenne tid rikens forstandere».¹⁰ Efter att Kettil Karlsson avlidit, valdes Jöns Bengtsson till riksföreståndare. Han uppträder därefter med titeltillägget »Sveriges første oc forstandare vpa thenna tiidh».¹¹ Sedan han tvingats avstå sin politiska maktställning och av rådet ersatts med Erik Axelsson, bär denne i stället titeln »uppa thenne tid rikens forstandere».¹² Riksföreståndartiteln följer således efter annan hög ämbetstitel, väl beroende på dess tillfällighet. Det är rådets rätt att inom sig utse någon att vara regeringens ledare, då regentens befogenheter vid vakans överflyttas på det.

Någon fast titulatur för den som fungerade som regent under

⁶ Pergbr. UUB 1/5 1457, SKOGLUND, a.a. s. 65 not 3.

⁷ ST III: 406, S. KRAFT i Sv. Hist. 3: 2 s. 58 framhåller, att denna titel är en översättning av »Suecie primas» i lundaärkebiskoparnas titel, innebärande anspråk på att vara den svenska kyrkans överhuvud. Att han skulle ha antagit titeln för att betona sin »motvilja mot en reservationslös anslutning till Danmark», som Kraft menar, är knappast antagligt. – Karl Knutsson klagade 1464 hos domkapitlet i Uppsala över ärkebiskopens tilltag att kalla sig »wars rijkes Sweriges første och forstandere», en titel, som han icke erhållit av konungen. I skrivelsen tillfogar han: »är thz aldrigh förre hördt, at nogor erchiebiskop i Upsala hafuer haftt eller skrifuit sikh under sadanne titil.» (Hadorph II s. 230 ff.)

⁸ BSH III: 70 (1463), HADORPH, II s. 241 (1466).

⁹ BSH III: 78, FMU IV: 3256.

¹⁰ HADORPH, II s. 237.

¹¹ ST III: 510.

¹² HADORPH, II s. 247.

perioder av tronvakans fanns således inte före 1470. Under Erik av Pommerns tid användes hövitsmannatiteln men då endast innebärande militärt ledarskap. 1438 har Karl Knutsson med marskämberbetet förenat ställningen som fungerande regent och i denna egenskap till marskstiteln kunnat foga »rikesens forstandare». 1457 överflyttades regeringen på rådet, som då utsåg två rikens föreståndare, den ene tydligen med speciella uppgifter i Finland. Dessa förordnanden blev mycket kortvariga, då unionen återupprättades samma år. 1460-talet fick betydelse för framtiden. Jöns Bengtsson och Kettil Karlsson var båda kyrkofurstar. Jöns Bengtsson har tillagt sig titeln »Swerigis förste», och hans kollega i Linköping fogade till sin biskopstitel »Sweriges forstendere». Detta tillägg får även formen »uppa thenne tid rikens forstandere», tydligen för att betona det interimistiska i ställningen, en titel, som därmed synes ha vunnit så pass fasthet, att den övertages först av Jöns Bengtsson och sedan av Erik Axelsson.

När Sten Sture 1470 kallar sig »hövitsman och uppå denna tid rikens föreståndare», är hans titel således närmast en parallell till Karl Knutssons från 1438, dvs. »marsk och rikens föreståndare». Tillägget »oppa thenne tiid» är emellertid ingen nyhet 1470, utan det hade slagit igenom i titulaturen under 1460-talet för att markera ställningens interimistiska karaktär, dock utan att betraktas som obligatoriskt.

Titeln »riksens föreståndare» är vidare ännu inte någon terminus technicus utan markerar endast, att rådet uppdragit åt en av sina medlemmar att tills vidare sköta regentens uppgifter. Det är därför naturligt, att den fogas till och placeras efter den titel, som anger den viktigare maktställningen, nämligen befälet över rikets krigsväsen och fästen, dvs. marsk- och hövitsmannatitlarna. Under 1460-talets regentvakans förändras tituleringen genom att marsk- och hövitsmannatitlarna faller bort i och med att de båda kyrkofurstarne Jöns Bengtsson och Kettil Karlsson övertager regentens befogenheter, men i deras ställe träder då

ärkebiskops-, primas- och biskops-titlarna. Det blir därför fullt naturligt, att hövitsmannatiteln kommer igen 1470, när Karl Knutsson på dödsbädden överlämnar makten till systersonen Sten Sture. De slutsatser, som Kraft, Palme och Lundholm dragit av Sten Stures titulatur, är oriktiga och bottenar i att de inte satt sig in i den tidigare traditionen ifråga om titulaturer under regentvakanser. Man torde kunna anse som säkert, att ett råds-möte, i varje fall dess majoritet, i slutet av maj 1470 valt Sten Sture till hövitsman och i samband därmed uppdragit åt honom att fungera som riksföreståndare. Med kännedom om den praxis, som tillämpats tidigare, är det den enda rimliga förklaringen till att han den 1 juni 1470 kallar sig »riksens föreståndare uppå denna tid». Att tillägget »uppå denna tid» tappats bort i några brev från augusti-september 1470,¹³ betyder i det avseendet ingenting. Inkonsekvenser är inte ovanliga.

Häremot står dock Olaus Petris uppfattning, vilken innebär att riksföreståndarvalet skulle ha uppskjutits ett helt år. Han berättar, att ett möte samlades i Arboga vid valborgsmässotid 1471, vid vilket även borgare och bönder var representerade, för att välja hövitsman. Han antyder, att Sten Sture skall ha mutat bönderna med tyskt öl. »Ther före gaffuo the rösterna, som han begäradhe, ölet gaff». Till slut skall de, som höll med Sten Sture, ha fått överhand, och den senare blivit vald till »höffuitzman».¹⁴

Sten Sture har själv 1497 berört valet i samband med att rådet då uppsade honom »hulskap oc manskap».¹⁵ Därvid förklarade han sig inneha sitt ämbete »med menige Suerigis rikis inbyggeres samtykkie».¹⁶ Att han därmed åsyftade, att rådets val bekräftats av riksmötet i Arboga, är antagligt. Mötet hade samman kallats före Kungsäterförhandlingarna. De inre motsätt-

¹³ LUNDHOLM, a.a. s. 48 anm. 16.

¹⁴ O. PETRI, a.a., ed. Sahlgren, s. 239.

¹⁵ HSH 18 s. 84.

¹⁶ HSH 18 s. 85.

ningarna och Kristians krav på att bli erkänd som konung har gjort, att man funnit det nödvändigt, att Sten Stures ledarskap fick folklig sanktion. Olaus Petri har sannolikt inte kunnat förena källornas uppgifter om valet.¹⁷

Efter segern på Brunkeberg var Sten Stures ställning stabiliserad. Han framstod som den obestridd samlande gestalten. Även kyrkans män ställde sig bakom honom. Riksföreståndaren hade därmed trätt i konungs ställe. Om Sten Sture eftersträvat konunganamnet, skulle han ha väckt nya strider till liv. En traditionsuppgift uppger, att Karl Knutsson på sitt sjukläger varnat honom för att eftersträva konungatiteln.¹⁸ Det låg livserfarenhet bakom det rådet, och om det getts, har Sten Sture tydligen insett värdet däri och nöjt sig med att inneha sitt riksföreståndarämbete »med menige Suerigis rikis inbyggeres samtyggie».

Kyrkans män, som spelat en föga ärofull roll under förspelet till slaget på Brunkeberg, visade 1474 riksföreståndaren den uppmärksamheten att vid ett konsilium i Arboga utvidga det gamla Excrabilisstadgandet från 1270-talet till att gälla inte som förut endast krönt konung utan även enhälligt vald och lagligt insatt riksföreståndare, »gubernatorem regni, concorditer electum et juratum».¹⁹ Den som tillfångatog, fördrev eller dödade sådan riksföreståndare drabbades efter 1474 av kyrkans bann.

Därmed hade riksföreståndarens ämbete blivit ett riksämbete, jämställt med konungens och titeln följaktligen en terminus technicus. Den folkliga sanktionen i Arboga 1471 och den kyrkliga i Arboga 1474 har båda varit avgörande därför. Sten Stures riksföreståndarskap fick på så sätt också grundläggande betydelse för framtiden.

¹⁷ Efter Arbogamötet har tillägget »uppå denna tid» använts ännu en gång i urkundsmaterialet den 6 dec. 1471. LUNDHOLM, a.a. s. 48 not 16.

¹⁸ SFSS 17: 3 s. 158 v. 4577 f.

¹⁹ REUTERDAHL, Statuta synodalia s. 177 § XIII. Om Excrabilisstadgandet H. YRWING, Maktkampen mellan Valdemar och Magnus Birgersson 1275-1281. SVSL nr 38 s. 22 ff.

Riksföreståndarvalet efter Sten Stures död 1504 skedde under former, som överensstämde med dem, som kommit till användning vid Sten Stures val. I en redogörelse för valet, ingående i ett rådsbrev till Kopparberget, heter det, att rådet »wareth her forsamlade till tals med menige friborne frellssismen, borgmestare och raad i stocholm tesligis med alle köpstäders och almogens fulmectoge sendebudh offuer richet, som till thette möthe tilskickade voore. Och hauffuer nw . . . samdirectelige . . . keesth, kooreth och samthyckt erligh strenge riddere her svanthe nielsson till Suerigis rigis och vor kære herre och höfuitzman».²⁰

Vid regentvakans har styrelsen av gammalt övergått till riksrådet, och som följd därav hade under unionstiden den praxis utvecklat sig, att rådet vid längre regentvakanser valde och insatte en riksföreståndare att sköta konungens uppgifter. Efter Karl Knutssons död kom emellertid motsättningarna i unionsfrågan inom de ledande stormannakretsarna och det ständiga hotet från Danmark att föra med sig, att rådets val även behövde folklig sanktion, utan att detta inkräktade på rådets valrätt. Valredogörelsen ovan är att uppfatta så. Rådet har varit »till tals» med ett riksmöte och erhållit dettas samtycke till val av sin kandidat Svante Nilsson, varpå denne korats till riksföreståndare.²¹

Det riksföreståndarval, som skedde efter Svante Nilssons död 1512, har varit föremål för en tämligen animerad debatt.²² Som

²⁰ HSH 19 s. 3 ff.

²¹ Jfr S. U. PALME, Riksföreståndarvalet 1512. Studier i nordisk politik och svensk statsrätt 1470–1523. UUA 1949: 7 s. 315, som tolkar brevet annorlunda. Jfr ovan s. 130!

²² De viktigaste inläggen i denna debatt är G. CARLSSON, Sten Sture d.y. En karaktärsstudie. Scandia 1929, DENS., Några problem i Sturetidens historia. HT 1949, DENS., Peder Jakobsson Sunnanväder. HVLÅ 1948–49, G. WIESELGREN, Sten Sture d.y. och Gustav Trolle, S. U. PALME, Riksföreståndarvalet 1512. UUA 1949: 7, DENS. Studier i Sturetidens statsrättshistoria. UUA 1951: 10, G. T. WESTIN, Striden kring riksföreståndarvalen 1512. Scandia 1950, DENS., Riksföreståndaren och makten. Politiska utvecklingslinjer i Sverige 1512–1517. SVSL 52.

fakta framstår, att Svante Nilsson Sture sökt begränsa rådets valrätt genom att i ett antal viktiga fall ställa slottsloven på sin son Sten, således i viss mån en parallell till Karl Knutssons taktik 1470. Vid Svante Nilssons plötsliga död 1512 gjorde rådet emellertid ett snabbt motdrag och valde Erik Trolle till riksföreståndare. Sten Sture d.y. ville inte finna sig däri utan vände sig, stödd på faderns anordningar med slottsloven och sina anhängare, till folkmenigheterna, vilka ställde sig bakom honom. Efter att parterna med väpnade styrkor lägrat sig i huvudstaden, kom en uppgörelse till stånd. Denna uppgörelse innebar en kompromiss, som säkrade rådets rätt »at skicka styrilse och regement i rikit»²³ men också tvang det att välja riksföreståndare med folkmenigheternas samtycke. Rådet behövde dock 1512 inte inhämta sådant samtycke. Sten Sture hade själv i förväg förskaffat sig det.²⁴ Det är därför naturligt, att han efter valet betonar, att han valts med »mene mans ja ordh oc samtyckie».²⁵

Formerna vid Gustav Vasas val till riksföreståndare 1521 är inte kända.²⁶ Valet har emellertid skett vid ett riksmöte i Vadstena och har, om rådets valrätt respekterats, skett med riksmötets samtycke.

3

Situationen efter Karl Knutssons död präglades av inre motsättningar och yttre hot. I sitt brev den 16 maj till eriksmässomarknadens menighet i Uppsala berättar Sten Sture, att »her i skären ära kompne Erik Carlsson ok hans medhielpara med itt tahl konung Christierns folk på rigsens argasta ok hafwa be-

²³ HADORPH, II s. 425.

²⁴ WESTIN, a.a. Scandia 1950 s. 211 f. Rådet hade däremot misslyckats med att få deras samtycke till valet av Erik Trolle. Ib. s. 251.

²⁵ FMU 7: 5617, 5639. Jfr G. T. WESTIN, a.a. s. 125 f., som synes mena, att Sten Sture förvanskat valakten i ovan citerade brev. Jfr ovan s. 130!

²⁶ SR I s. 1 f.

tagit ok betaga at hijt faa ingen skip inkoma med miöl, malt eller annat». Sten Sture fruktade tydligen, att Erik Karlsson ville åstadkomma en resning i landet och bringa det i Kristians händer, vilket han menar skulle lända »til forderfwelig skada oc trældom». ¹ Redan före Karl Knutssons död befann sig således Erik Karlsson i Stockholms skärgård, beredd att med blockad och propaganda påverka Mellansveriges invånare. Det är fråga om ett fullföljande av den kamp mot Karl Knutsson, som Erik Karlsson och de andra svenska unionsvännerna förklarar i ett fejdebrev 1470. ² Denna kamp förändrar nu karaktär. Den blir en kamp för att förhindra Sten Stures maktövertagande.

I den kampen ingriper konung Kristian redan den 6 juni genom att utställa brev till de svenska stiften. Han betonar i dem, att han 1457 inkallades i riket och anammades »til en fulmechtugh konungh ofwer alt Swerike, endrechteliga aff Swerikes rikets inbyggere oc swo fulde til Mora steen, oc ther word tha konung Karl dömbd fra Swerikes crono oc wij tildömede aff alle laghmen effter Sweriges lagh til fulmechtigh konungh at blifua». Eftersom gud nu fogat det så, att konung Karl avlidit, beder, råder och förmanar han dem alla att hålla »then huldskab, throskap oc manskap», som de svurit och lovat honom. I fortsättningen heter det: »wore ther nu nogre, thet Gudh forbiude, som oss wederstal wilde göre, at wij skulle nu ey komme in i wort righe Swerike, tha welia wij nyde Gudh til hielpe, herrar oc förster, oc alle wore troo vndersather i Danmark, Swerige oc Norige, som Gudh oc rettwisheden welia hafua föröghonen, oc thet wedergöra oc aff werge, som thet sigh bör.» ³

Det är samma inställning, som unionsvännerna i Sverige intog, då de inbjöds att delta i riksföreståndarvalet. De hävdade, att Kristian var landets konung. Den 18 februari 1470 hade de i

¹ HADORPH, II s. 255.

² HR VI: 327. Ifråga om dessa års partigruppering i Sverige se LUNDHOLM, a.a. s. 49 ff.

³ HADORPH, II s. 257 f.

brev till Danzig förklarat, att Kristian var »ghekoren, ghehuldeget unde anghenamet vor dit vorscrevene rike kresmede rechte here unde koninch».⁴ Både Kristian och unionsvännerna ser frågan om den svenska kronan ur rent formalistisk och juridisk synpunkt.

Den 30 november 1470 utställde Kristian nya brev till de svenska stiftet med krav på att man skulle erkänna honom som konung, vilket man »aff äre oc rätte» borde göra. Han talar även nu om »nogle wore owenner oc än Sweriges owenner med vthi lengden», vilka inte ville Sveriges »beste oc bestandh». Slutligen vänder han sig till mottagarna med orden: »oc kunne j sielfue wel märckie, at oss stander ey at öfuergifua thet som wij haue Gudz rätt til.»⁵

Den 6 juni hade Kristian försiktigt antytt, att om »nogle» sökte hindra honom från att komma i besittning av kronan, skulle han med herrars och furstars samt sina trogna danska, norska och svenska undersåtars hjälp slå ned sådant motstånd. Den 30 november talar han mera bestämt om »nogle wore owenner oc än Sweriges owenner med vthi lengden». Dessa vill inte Sveriges »beste oc bestandh», vilket han menar skall i sinom tid framstå i klar dager, »när thet vthledes oc vthransages». Redan däri ligger något hotfullt, men tonen skärpes, när Kristian i slutet av breven förklarar, att »oss stander ey at öfvergifva thet som wij haue Gudz rätt til». Situationen hade tydligen försämrats. Kristian hade under året 1470 fått nöja sig med att följa utvecklingen i Sverige på avstånd. De politiska förhållandena i Slesvig och Holstein hade hindrat honom att ingripa.⁶ Sten Sture hade under tiden tagit upp kampen mot hans anhängare i Sverige. I mars 1471 hade han vänt sig mot Ture Turesson, som innehade Kalmar slott.⁷

⁴ HR VI: 327.

⁵ HADORFH, II s. 258 ff.

⁶ HADORFH, II s. 259.

⁷ D. Mag. 4 R II s. 146.

Redan innan Kristian utfärdade de senare stiftsbreven till Sverige, hade han lyckats reda upp den slesvig-holsteinska frågan. Den hotfulla tonen i dessa brev är väl en följd därav men också ren diplomati.

I februari 1471 förberedde Kristian ett krigståg. Den 16 februari utfärdades kallelser till alla frälsemän i Ulvsborgs härad att inställa sig i Köpenhamn med krigsutrustade skepp. Anledningen uppges vara, att »her Ywer Axelsson ackter at komme Gulland fra oss oc kronen Danmarck». Kristian säger sig inte kunna gå med på »at kronen skulde formintzskes» i hans tid. Flottan skulle vara samlad åtta dagar efter påsk, dvs. 21 april.⁸ Styffe anser, att Kristian genom att ange Gotland som mål för en krigisk expedition ville dölja, att rustningarna i själva verket gällde Sverige.⁹ Forskningen har anslutit sig till denna uppfattning.

Ett anfall på Gotland var i och för sig också ett anfall på Sverige. En månad senare anser Kristian sig dock inte längre ha anledning att dölja, att hans rustningar gällde Sverige.¹⁰ Det stöd Axelssönerna efter Karl Knutssons död givit Sten Sture måste ha förbittrat Kristian mot dem och kanske också kommit honom att frukta, att Gotland var i farozonen. Framför allt måste det emellertid ha varit av vikt för honom att säkra ryggen vid ett eventuellt anfall på Sverige från sjösidan. Planer på en erövring av Gotland hade dessutom varit aktuella föregående år.

1469 hade förlikningsförhandlingar förts mellan konung Kristian, Sverige och Axelssönerna i Lybeck, men de hade strandat.¹¹ I mars 1470 vände den danske konungen sig i ett brev till Danzig och redogjorde för Ivar Axelssons trolöshet och förräderi samt förhandlingarnas misslyckande. Han förklarar därefter i brevet, att han nu tänker återerövra Gotland. »Achten wy darumme

⁸ Dipl. Chr. I nr 168.

⁹ BSH IV Inl. s. XIII f.

¹⁰ D. Mag. 4 R II s. 146.

¹¹ HR VI: 276, SKOGLUND, a.a. s. 166 ff.

... uns solken unnseme slote unde lande geborliken to benalende», heter det, och han önskade av den anledningen veta, vilket bistånd han kunde påräkna.¹² Bakgrunden till brevet var, att Lybeck och Danzig diskuterat ett ingripande mot Ivar Axelssons kaperier.¹³ Detta hade tydligen föranlett honom att försöka utnyttja hanseatiskt bistånd för att återställa det danska herraväldet över Gotland och på så sätt samtidigt stärka sin ställning gentemot Sverige. Planerna förverkligades dock inte, och Kristian blev sedan upptagen av den slesvig-holsteinska konflikten. Att han i början av 1471 återupptagit planerna på en flottexpedition mot Ivar Axelsson på grund av utvecklingen i Sverige är sannolikt.

Den 17 mars utfärdades nya kallelser men denna gången för ett krigståg mot Sverige, ty Kristian talar i kallelserna om att hans fiender belägrade Kalmar och Stegeholm. Både länsmän och städer kallades.¹⁴ Förmodligen har konungen insett, att utvecklingen i Sverige inte tillät honom att inveckla sig i ett företag mot Gotland. Vid ungefär samma tid har ett initiativ till förhandlingar mellan rikena tagits.

4

Den 9 april 1470 möttes några danska och svenska stormän i Kungsäters prästgård på gränsen mellan Halland och Västergötland. På svensk sida deltog Sten och Nils Sture, Gustav Olsson Stenbock och Karl Bengtsson av Vinstorp, medan marsken Klas Rönnow var den förnämste på danska sidan. De förhandlingar, som fördes, resulterade i ett fördrag mellan rikena, som för att bli rättsgiltigt skulle ratificeras å dansk sida av konung Kristian och å svensk av ett tydligen redan sammankallat riksmöte i

¹² HR VI: 328.

¹³ HR VI: 326.

¹⁴ D. Mag. 4 R II s. 146.

Arboga. Fördraget föreligger i två versioner, en dansk och en svensk.

Bestämmelserna innebär, att stillestånd mellan Sverige och Danmark skulle råda mellan den 8 maj och midsommar, då ett nytt möte skulle hållas i Stegeborg för förlikning mellan konung Kristian och Axelssönerna. Det heter, att Ake, Ivar och Laurens Axelsson där skulle göra Kristian »mynne eller ræth» och han dem detsamma inför de tre rikenas råd. Förlikningen mellan parterna skulle åstadkommas antingen i godo eller genom rättegång.

I det svenska exemplaret av Kungsäterfördraget tar man där- efter upp frågan om unionens återupprättande. Det förklaras, att när Axelssönernas konflikt med Kristian bragts ur världen, skulle konungen »så skicka det», att unionen från konung Kristoffers tid kunde återupprättas med sådan förbättring, som de tre rikenas råd ansåge nödvändig. Kristian skulle lova att hålla Sveriges folk »viid Gudz, sancte Ericx och Swergis bescripne» lag, rätt, privilegier, friheter och goda gamla sedvänjor. Endast under förutsättning av att dessa villkor uppfyll- des, skulle Kristian erkännas som svensk konung. Ett ytterligare villkor var dock, att fördraget godkändes av Sveriges råd och »meneghe Swergis inbyggere» vid ett möte i Arboga.¹ Det danska exemplaret utesluter helt partiet om unionens återupp- rättande, tydligen därför att de danska förhandlarna icke kun- nat acceptera de svenska villkoren för unionens återställande.

Detta förhållande har man emellertid fäst föga avseende vid i den historiska litteraturen. Lönnroth förbigår i sin behandling av Kungsäterfördraget helt denna skillnad mellan de båda texterna och talar om att Kristian den 12 maj ratificerade Kungsäterfördraget med tre förändringar. Han utgår därvid från det svenska exemplaret och fastslår, att förlikningen mellan Kristian och Axelssönerna skulle gå före unionens återupprät-

¹ ST III: 514, BSH IV: 2,3.

tande.² Den senare forskningen har följt Lönnroth fram till 1952, då Ahnlund påpekade, att det danska exemplaret helt uteslutit de i det svenska ingående villkoren för unionens återupprättande, vilket han finner visa, »hur fritt man kunde uppfatta utväxlingen av dylika fördragsexemplar».³ Trots Ahnlunds framhållande av de båda texternas olikhet i detta avseende har Lundholm senare på ett klart missvisande sätt refererat Kungsäteröverenskommelserna. Han skriver: »De svenska och danska exemplaren av Kungsäterfördraget överensstämma i stort, även om danskarna icke medtagit de detaljerade villkoren för kung Kristians maktillträde i Sverige.»⁴

Det man i Kungsäter enades om var emellertid endast ett stillestånd mellan rikena för fortsatta förhandlingar vid ett nytt möte i Stegeborg, där förlikning skulle åstadkommas mellan konung Kristian och Axelssönerna.

Den vikt, som i båda fördragstexterna tillmättes förlikningen mellan Kristian och Axelssönerna, gör att man är benägen att tillskriva dessa en speciell roll vid mötets tillkomst. Ivar Axelson hade goda förbindelser inom den danska råds-kretsen, och säkerligen visste han om att Kristian förberedde ett anfall för att lösa Gotlandsproblemet. Det gällde i det läget att göra Kristian medveten om att den svenska kronan lättast kunde vinnas i samband med en uppgörelse med Axelssönerna. I detta syfte har Axelssönerna kunnat utnyttja sina förbindelser inom båda rikenas stormannakretsar. Konung Kristian hade dessutom själv benägenhet för en fredlig uppgörelse.

Man bör dock inte överdriva deras betydelse. När det svenska exemplaret fastställer villkoren för hur unionen från konung Kristoffers tid skulle kunna återupprättas, så är det naturligtvis inte Axelssönernas unionsprogram, vi möter här, utan Sten Stures och den till honom knutna svenska råds-kretsens. Kung-

² LÖNNROTH, a.a. Scandia 1938 s. 198 ff.

³ N. AHLNUND, Rättegångsbrevet den 7 augusti 1471. HT 1952 s. 136 f.

⁴ LUNDHOLM, a.a. s. 64.

säterfördraget har av Lönnroth karakteriserats som »Axelssönernas schackdrag för att rädda sig ur spelet inför det hotande sammanbrottet av deras svenska välde»,⁵ och Palme har om Sten Sture sagt, att han »har givit upp Karl Knutssons nationella konungadöme . . . för att i stället vinna sin del i Tottarnas nordiska maktställning».⁶

Politik är emellertid det möjligas konst. Sten Sture har i det rådande läget tillmötesgått Axelssönernas önskan om förhandlingar och förlikning med Kristian, men han har icke uppgett kravet på det nationella oberoende, som Karl Knutsson representerat. Bakom Sten Sture har stått en betydligt vidare stormannakrets än Axelssönerna, och den har haft ett klart utformat unionsprogram, som Axelssönerna inte haft möjlighet att påverka. Situationen krävde av Sten Sture, att han varken stötte bort Axelssönerna eller de svenska stormannakretsar, som såvitt möjligt ville undvika en krigisk uppgörelse med konung Kristian.

Man har inom forskningen, alltsedan Lönnroth publicerade sin uppsats 1938 fäst mycken vikt vid Kungsäterfördragets stadgande, att förlikningen mellan Kristian och Axelssönerna skulle gå före unionens återupprättande. Det är detta förhållande, som ligger bakom Lönnroths och Palmes ovan citerade yttranden. Det har accepterats som ett faktum av Karin Hagnell,⁷ Salomon Kraft⁸ och Nils Ahnlund.⁹ De båda senare har i varje fall inte antytt någon annan uppfattning. Det har däremot Lundholm gjort, som hävdar, att fördraget ingenting bestämmer om »den inbördes ordningen» ifråga om å ena sidan rättsgången mellan konung Kristian och Axelssönerna samt å andra unionsförhandlingarna.¹⁰ Han bygger emellertid denna upp-

⁵ LÖNNROTH, a.a. s. 200.

⁶ PALME, a.a. s. 48.

⁷ K. HAGNELL, Sturekrönikan 1452-1496 s. 254.

⁸ Sv. Hist. 3: 2 s. 141.

⁹ N. AHNLUND, a.a., HT 1952 s. 136, 140.

¹⁰ LUNDHOLM, a.a. s. 66 not 12.

fattning uteslutande på en språklig iakttagelse i den svenska texten, vilken icke kan rubba det faktum, att nämnda rättegång avsågs skola gå före unionens återupprättande, enligt vad man tänkte sig, när fördragstexterna kom till. Detta framgår klart vid en jämförelse med den danska texten. Rättegången hade fastställts äga rum i Stegeborg. Unionens återupprättande ligger i det ovissa enligt den svenska texten. Den skulle återupprättas först, när Kristian »så kunde skicka det», som det heter. Förklaringen härtill är emellertid enkel.

Det man enades om i Kungsäter var ett stillestånd och ett möte i Stegeborg, där Kristian och Axelssönerna skulle förlikas. Det man inte lyckades uppnå var en uppgörelse om unionens återupprättande. Bakgrunden var, att Kristian, som vi ovan sett, krävde att utan betingelser bli erkänd som svensk konung i kraft av valet 1457. Det danska exemplaret har, då man på svensk sida inte ville acceptera detta Kristians krav, följaktligen ingenting om unionens återupprättande, medan det svenska, sedan det behandlat, vad man enats om, fortsätter med att lägga fram de svenska villkoren för unionens förnyande. Helt naturligt kommer då den svenska texten att betona, att Kristian, när han fullgjort sina skyldigheter ifråga om de punkter, om vilka man enats i Kungsäter, skulle »så skicka det», att unionen kunde återupprättas på de följande svenska villkoren. Uttrycksättet i den svenska urkunden kan därför inte vara följd av något krav från svensk sida på att en förlikning mellan Kristian och Axelssönerna skulle gå före unionens återupprättande, utan det är i stället en följd av att de danska förhandlarna inte velat acceptera de svenska unionsvillkoren och följaktligen inte kunde ta med något stadgande om unionsfrågan i sitt exemplar.

Eftersom de båda texterna av Kungsäterfördraget skiljer sig så väsentligt i en viktig punkt, blir det av intresse att undersöka,

vad som hände i Danmark efter den 9 april. Man kan då först konstatera, att Kristian sedan mitten av mars varit febrilt verksam. De förhandlingar med Lyneburg och Lybeck, som han inlett tidigare, forcerades nu. Den 19 mars 1471 begärde han av Lyneburg, att staden skulle sända representanter till Lybeck inom sex dagar för att förhandla med honom. Han tänkte nämligen med sina undersåtars och vänners hjälp snabbt sätta sig i besittning av sitt rike Sverige.¹ Den hansedag, som vid Kristians besök i Lybeck hölls i staden, beslöt att vidtaga åtgärder mot den holländska handeln och fraktfarten.² Kristian har för att vinna stöd för sitt planerade ingripande i Sverige anslutit sig till dessa åtgärder. Höjdpunkten i hans holländskfientliga politik blev ett förbud mot att bajsalt och annat salt än lyneburgskt fördes genom Danmark såväl till sjöss som till lands. Denna blockad av den holländska salthandeln på Östersjöområdet motiverade han med att priserna på lyneburgsaltet sjunkit så starkt, att produktionen drogs med svårigheter. Förbudet utfärdades den 21 april, och det skulle vara bekantgjort såväl i Holland som i Livland samt på övriga platser, där det var nöden, före början av juni. Av Lyneburg betingade han sig en årlig pekuniär kompensation.³ På detta sätt ville han skaffa sig kontroll över salttillförseln till Sverige och göra de vendiska städerna välvilligt inställda till hans planerade företag. Lybeck lät honom också både värva folk och utrusta fartyg i dess hamn.⁴

Tre dagar senare befinner Kristian sig på Öland, där han från Borgholm sänder de vendiska städerna och andra städer vid Östersjön, ett brev, i vilket han underrättar dem om det utfärdade förbudet mot bajsalttransporterna genom Danmark och

¹ HR VI: 430.

² HR VI: 437 §§ 5-11, 20-22.

³ HUB X: 18. Jfr härtill E. DAENELL, *Die Blütezeit der deutschen Hanse II* s. 222 f. och S. KRAFT, *Slaget på Brunkeberg ur handelsekonomisk synpunkt*. HT 1940 s. 95 f., 105 ff.

⁴ GRAUTOFF, *Die lübeckischen Chroniken II* s. 335.

manar städerna att tillse, att deras köpmän rättar sig efter hans förordning.⁵ Hans besök på Öland är intressant. Det har tydligen haft till syfte att skaffa honom informationer om läget i Sverige och ge honom tillfälle till diskussioner med Magnus Gren på Borgholm och Ture Turesson på Kalmar. Antagligen fick dessa betydelse för hans ställningstagande till Kungsäterfördraget.

Man kan vidare konstatera, att gotlandsfrågan varit uppe till debatt i Danmark under tiden efter den 9 april. Den 20 maj 1471 utfärdade det danska riksrådet ett märkligt öppet brev, vari det förklarade, att det »bett och rått» liksom det med brevet »beder och råder» konung Kristian »at eske oc aname af her Iwer Axilssøn Wiisborg slot oc Gotland» och sedan »forsee thet vdi swodane made», att det kunde bli Danmark till nytta. Det framhålles vidare, att Ivar Axelsson i rådets närvaro mottagit ön och slottet under slottsloven till i första hand danske konungen, i andra till hans drottning och i sista hand till danska riksrådet.⁶ Urkunden har ägnats föga intresse i litteraturen. Styffe hävdar, att Kristian låtit rådet utfärda brevet för att hans rustningar skulle uppfattas som riktade mot Ivar Axelsson och Gotland. Det innehåller enligt honom en uppfordran till konungen att återfordra Visborg av Ivar Axelsson.⁷ Lönnroth är väl influerad av Styffe, när han helt kort konstaterar, att Danmarks riksråd »rätt Christian att kräva tillbaka Gotland av Ivar Axelsson».⁸ Styffeinfluerad är också Kraft, när han säger, att Kristian den 20 maj »gjorde sitt danska riksråd medansvarigt i krigsföretaget genom att låta det intyga, att det rätt honom att återtaga Gotland».⁹

Det danska riksrådet säger sig emellertid inte bara bedja och råda Kristian att kräva slottsloven av Ivar Axelsson utan även

⁵ HUB X: 20.

⁶ Dipl. Chr. I nr 174.

⁷ BSH IV. Inl. s. XIII f.

⁸ LÖNNROTH, a.a. Scandia 1938 s. 202.

⁹ Sv. Hist. 3: 2 s. 142.

ha bett och rått honom därtill. Brevet torde vittna om att det danska rådet sökt förmå Kristian till förlikning med Ivar Axelsson, näppeligen till något krigiskt ingripande mot honom. Förutsättningen för att Ivar Axelsson skulle återställa det danska herraväldet över Gotland, var att kungen återlämnade Axelssönernas egendomar i Danmark, och detta räknade man ju också med i Kungsäterfördraget. Bakom riksrådets standpunkt i gotlandsfrågan måste de danska riksråden från mötet i Kungsäter stå. De har varit starkt medvetna om hur betydelsefull en sådan förlikning skulle bli, och man tvingas då också att anta, att Kungsäterfördraget är en följd av både Axelssönernas och danska riksrådets strävanden att lösa gotlandsfrågan på fredlig väg. Detta kunde emellertid i dåvarande läge icke ske utan att frågan sammankopplades med unionsfrågan på grund av Axelssönernas ställning i rikena. Härvid uppstod svårigheter, därför att Sten Sture och rådsretsen kring honom i sak var emot unionsförhandlingar men på grund av politisk nödvändighet accepterade sådana och därvid förfäktade ett eget unionsprogram.

Dagen innan det danska rådet utställde sitt öppna brev, hade Kristian skänkt bort några hus i Köpenhamn, som tillhörde en av Ivar Axelssons tjänare. Därvid åberopade han den dom, som tilldömt honom Ivar Axelssons och dennes danska tjänares egendom.¹⁰ Konungen har tydligen inte varit redo till någon förlikning med Ivar Axelsson och hans bröder. En motsättning mellan rådet och konungen efter Kungsätermötet ifråga om Ivar Axelsson framstår som sannolik. Det öppna brevet torde ha utfärdats som ett vittnesbörd om rådets inställning framför allt med tanke på Axelssönerna och de svenska rådsherrarna.

Stilleståndet mellan Sverige och Danmark skulle inträda den 8 maj. Först den 12 maj, således fyra dagar senare, har Kristian bekräftat den danska texten av fördraget, naturligtvis utan att på något sätt beröra frågan om unionens återupprättande. Dock

¹⁰ Dipl. Chr. I nr 173.

har han gjort viktiga ändringar även i den danska texten. Stilleståndet skulle börja först den 2 juni, och förlikningsförhandlingarna skulle förläggas till Djurhamn i Stockholms skärgård i stället för till Stegeborg. Vidare skulle de svenska militära anläggningarna framför Stegeholm och vid Kalmar rivas och konungens slottshövitsmän, Ture Turesson på Kalmar och Erik Karlsson på Stegeholm, fritt få förfoga över de tillhörande slottslänen. Man kan anta, att Kristians besök på Öland haft betydelse för ändringarna. Riksmötet i Arboga hade dessförinnan godkänt Kungsäterfördragets svenska text.¹¹

Kristian hade redan i mars 1471 beslutat att inrikta sig på en uppgörelse om unionen, såsom framgår av hans brev till Danzig. Kungsäterförhandlingarna i april torde vara en följd av det danska riksrådets och konungens intresse för en fredlig uppgörelse. Resultatet måste emellertid ha inneburit en svår besvikelse för Kristian. Svenskarnas hållning i unionsfrågan gjorde klart för honom, att han eventuellt måste ingripa med militär makt för att nå sitt mål. Besluten om ett stillestånd och ett möte för nya förhandlingar var ur hans synpunkt det positiva i fördraget men mötesplatsen var olämplig för hans syften. Han krävde att bli erkänd som svensk konung på grund av valet och kröningen 1457. Förhandlingarna måste enligt hans mening röra sig därom och inte om några svenska villkor för unionens återprättande. Detta blev avgörande för Kungsäterfördragets öde.

6

Konung Kristians ratifikation av Kungsäterfördraget 12/5 1471 ligger i bekräftad form kvar i Danmark. O. S. Rydberg räknar med att bekräftelsen antingen inte mottagits på svensk sida eller att Kristian inte överlämnat den.¹ Senare forskare har, när de tagit ställning, föredragit det förra alternativet.²

¹¹ ST III: 516 s. 316 ff.

¹ ST III: 514 s. 305 ff.

² LÖNNROTH, a.a. Scandia 1938 s. 201; KRAFT, Sveriges historia 3:2 s. 142;

Vi har två brev bevarade, som utställts av det danska respektive svenska rådet i samband med Kristians flottexpedition till Stockholm sommaren 1471. Båda är tendentiösa, såtillvida att de utgör försvar för vad som förekommit mellan rikena efter Kungsätermötet.

Medan den danska flottan låg i Kalmar under färden till Stockholm, sände de danska och norska riksråden i Kristians följe den 21 juli sina svenska kolleger ett brev, vari de ger sin syn på förhandlingarna mellan rikena efter Karl Knutssons död. Med tystnad förbigår de Kungsäterfördraget och talar i stället om brev och skrifter, som växlats om ett fredsmöte midsommardagen, varpå de glider över till Kristians färd till Sverige. De redogör för hans avfärd från Dragör den 9 juni och hans ankomst till Ölands norra udde den 11 juni, varvid de tillfogar, att konungen tänkt segla in i skären, varmed de åsyftar Stockholms skärgård, för att hålla det nämnda fredsmötet med svenskarna. Konungen hade emellertid fått veta, att de svenska styrkor, som låg vid Kleckeberga, angripit hans undersåtar i Kalmar stad och län. Detta hade tvingat honom att i stället segla till Kalmar för att hjälpa dem till fred.

Därefter påpekar de, att det svenska rådet ej hade mottagit ett »stadfest» brev om »frijdh och leydhe» samt om ett fredsmöte, vilket Kristian sänt till Kalmar, och inte heller hade det besvarat ett brev, som Klas Rönnow tillsänt det därom. Det ifrågavarande partiet lyder:

»epter thy i ey hawe ladet anname wor k. n. herres breff om frijdh oc leydhe som hans nade haffde send till Calmarn oc stadfest om for^{ne} aerende oc ey helder send idhert breff igen til Calmarn om for^{ne} aerende som her Claws [Rönnow wor] methbrodher idher formere ther om tilscreffuet haffde oc ey helder sydhen nw enckat eller wist fran idher screffwe . . . dher hworledes i thet [forhol] de eller hawe wele om for^{ne} mothæ»

Det svenska riksrådets handlingssätt hade bragt Kristian i tvivelsmål om huruvida dess medlemmar var intresserade av något fredsmöte. Då man emellertid å dansk sida önskade, att endrökten mellan rikena skulle återupprättas för att förhindra den tidigare blodsutgjutelsen, så ämnade Kristian likväl infinna sig till det möte i Djurhamn, som han förut tillskrivit dem om, och där göra »mynne eller reth» med de tre rikenas råds samtycke.³

Det dröjde, innan de svenska riksråden bekvämade sig till att besvara detta brev. Det skedde tydligen först i slutet av september, då de skrev till de danska och norska riksråd, som följt Kristian till Stockholm, dvs. desamma som skrivit Kalmarbrevet.⁴

De svenska riksråden utgår i sitt brev från Kungsäterfördraget, enligt vilket ett stillestånd mellan rikena skulle inträtt den 8 maj och de tre rikenas råd skulle mötts midsommardagen 1471 på Stegeborg. Denna överenskommelse hade man i Sverige godkänt, och man hade även underrättat det danska rådet därom. Från dansk sida hade man som svar fått ett brev från Klas Rönnow »oc the andre dectingxmen»,⁵ vari de förklarade, att de danska skeppen ansågs vara för stora för att gå in till Stegeborg. Stilleståndets inträde framflyttades samtidigt, vilket allt säges ha varit till »forfang och schada» för Sverige. Därefter hade det kommit ett brev från konungen själv, vari han förklarade sig inte kunna komma till Djurhamn förrän den 22 juli. Utan ytterligare meddelande anlände han den 18 juli. Trots detta konungens handlingssätt hade det svenska rådet med de danska och norska riksråden inlett förhandlingar, vilka resulterat i att Kristian skulle återkalla alla, som till lands och vatten verkade för hans sak i Sverige. Konungen hade dock nonchalerat detta löfte och sänt sina anhängare in i Uppland. Därpå hade

³ DN III: 649.

⁴ ST III: 516 s. 316 ff.

⁵ I konceptet har detta brev först angetts som utställt av konung Kristian. Skrivaren har rättat misstaget genom att i stället för »fornaempde idher herre» insätta »fornaempde herr Claus oc the andre dectingxmen med honom».

man enats om att Kristian skulle dra sitt folk tillbaka till skeppen. Detta hade han visserligen gjort men samtidigt börjat uppföra befästningar på Norrmalm. Fruktlösa diskussioner hade sedan förts om befästningarnas nedrivande. Dessutom hade konungen begett sig till Uppsala och där låtit hylla sig.

Båda breven är, då det gäller att framställa, vad som hänt, i för brevskrivarna så fördelaktig dager som möjligt, undanglidande, när det gäller kärnpunkterna. Det svenska rör sig med till stor del kända fakta. För det danska rådet har Kungsäterfördraget varit en ömtålig punkt, som man glidit förbi genom att tala om en brevväxling angående ett fredsmöte midsommardagen. Man kan inte påstå, att uttrycket innebär en förvanskning, men det är så undvikande ifråga om faktiska uppgifter, att det vittnar om hur ömtålig saken var. För övrigt söker det danska rådet urskulda konungens ingripande i Kalmar och vid Kleckeberga och betonar den konungens förhandlingsvillighet, vilken man framhåller ha varit nära att rubbas genom de svenska riksrådens uppträdande.

Särskilt intressant är emellertid uppgiften om att det svenska rådet inte besvarat Klas Rönnows och de andra Kungsäterförhandlarnas brev, om vars innehåll vi i det svenska brevet får veta, att det gällde flyttning av mötesplatsen till Djurhamn och stilleståndet till den 2 juni.⁶ Ännu viktigare är dock, att vi får veta, att det svenska rådet icke tagit emot («ey have ladet anname») ett brev om fred och lejd samt om ett fredsmöte, som Kristian »stadfest» och sänt till Kalmar. Det är otvivelaktigt fråga om den i Danmark liggande ratifikationen av Kungsäterfördraget med de ändringar, som Kristian godtyckligt infört, sedan det svenska rådet underlåtit att besvara Kungsäterförhandlarnas brev. Ratifikationen tog ju dessutom, som vi ovan anmärkt, inte någon som helst notis om den svenska textens villkor för unionens återställande. Det svenska rådets reaktion

⁶ S. KRAFT i Sv. Hist. 3: 2 s. 142 uppger, att Kristian, sedan svenska rådet gått med på att flytta mötesplatsen till Djurhamn, ratificerade fördraget den 12 maj.

har varit skarp, och det framgår av brevets fortsättning, att det inte heller senare gett uttryck åt någon önskan om ett möte med konung Kristian utan iakttagit tystnad.

Det svenska rådsbrevet utgår från Kungsäterfördraget och redogör detaljerat för hur Kristian omintetgjort denna överenskommelse. Man måste av brevet dra slutsatsen, att Kristian, som vi ovan framhöll i samband med det danska brevet, först låtit Klas Rönnow och de andra Kungsäterförhandlarna underrätta svenskarna om Kristians ändringar, varpå Kristian, sedan han inte fått något svar från det svenska riksrådet, ratificerat Kungsäterfördraget med de nämnda ändringarna. Ratifikationen har inte blivit emottagen, vilket det svenska brevet förbigår.

Uppgifterna i de båda rådsbreven bekräftas även på ett intressant sätt i den lybska krönikan. Lybska sändebud hade kommit till Stockholm, där Sten Sture och rådet visade sig fientliga mot de vendiska städerna, därför att de »partyeden mit konynek cristiern» mot Sverige.⁷ Sändebuden hade konung Kristians uppdrag att söka få till stånd förhandlingar mellan honom och svenskarna. På sina framställningar om ett förlikningsmöte mellan konungen och svenskarna fick de dock inte något svar. De lyckades endast utverka bemyndigande att underrätta Kristian om att de svenska rådsherrarna »des to unvrede weren, dat he den dach nicht holden wolde, den se myt synen egenen sendeboden geramet hadden to holdende uppe philippi et iacobi to deme stekeholme».⁸ Även här möter vi samma missnöje med att Kristian inte ville acceptera Kungsäterfördragets bestämmelser och samma ovilja att inlåta sig i någon ny överenskommelse med den danske konungen om ett förlikningsmöte. Det heter vidare i krönikan, att konungen då seglade till Stockholm och »vragede na nynem dage to holdende», varpå det tillägges: »dat quam em to groteme schaden.»

⁷ GRAUTOFF, a.a. II s. 335 f.

⁸ Uppgiften om datum för mötet är felaktig. Likaså är formen »Stekeholme» en felskrivning för »Stekeborg».

Kungsäterfördragets bestämmelser var ogynnsamma för Kristian. Möteplatsen Stegeborg, som innehades av Ivar Axelsson, gav honom inte tillfälle att träda i närmare förbindelse med anhängarna i centrala Sverige och påverka befolkningen där. Tiden den 8 maj för stilleståndets inträde gav honom vidare inte möjlighet att dessförinnan ingripa till sina anhängares bistånd i Småland. Förmodligen hoppades han i början av maj att ha startat sin expedition före den 2 juni. Ifråga om den svenska kronan var hans inställning den, att han dömts till den, samtidigt som Karl Knutsson dömts från den. Ett återupprättande av unionen från konung Kristoffers tid kunde det därför inte bli tal om ur hans synpunkt. Inte heller var han för övrigt beredd att underkasta sig den svenska textens villkor för unionens återupprättande. Han var svenskarnas konung och borde erkännas såsom sådan utan förbehåll.

7

Kristians expedition blev antagligen försenad. Först den 9 juni avseglade han från Dragör. Det svenska rådets hållning hade kanske tvingat honom till mer omfattande rustningar, än han tänkt sig. Hans planer hade inte förändrats. Kunde han inte vinna sitt mål på fredlig väg, var han beredd att använda militära medel. När han i juni 1471 låg i Dragör med sin flotta, tydligen redo att avsegla till Sverige, skrev han i en angelägenhet till Alt-Stettin och antydde därvid, att han till äventyrs inte var tillbaka i Danmark till den 11 november »van anfalles wegen», varmed han åsyftade sin flottexpedition till Sverige.¹ Men när han anlant till Kalmar, synes hans optimism ha vuxit, ty därifrån skriver han till Rostock, att allt tydde på att »de gemenen inwoner» i Sverige var böjda att erkänna honom som sin konung, varför han räknade med ett snabbt slut på kriget. Från Kalmar

¹ HUB X: 29.

skulle han segla till Stockholms skärgård för ett avtalat möte med svenskarna och därefter till Stockholm. Han bad om tillförsel av livsmedel.²

Hans plan gick tydligen ut på att med hjälp av anhängarna i Sverige och militär övermakt framtvinga ett erkännande av 1457 års kungaval med åtföljande hyllning och kröning. Därför lät han sin flotta segla till Kalmar för att först befria de svenska unionsvännerna där från hotet från Sten Stures styrkor vid Kleckeberga kyrka. Hans angrepp på dessa styrkor omtalas med ogillande av biskop Henrik Tidemansson i ett brev till konung Kristian samt i Vadstenadiariet. Biskopen förebrår konungen för att han inte i stället för att överfalla den svenska ställningen vid Kleckeberga kyrka beflitat sig om att få till stånd det förlikningsmöte, »som begrepit war».³

Som vi ovan sett i det svenska rådsbrevet, anlände Kristian från Kalmar till Stockholm den 18 juli utan att ha fått det svenska rådets samtycke till något möte i Djurhamn. Den danska flottan stannade inte heller i Djurhamn utan gick direkt in till södra Djurgården, där den lade till, vilket naturligtvis skapade en irriterad stämning på den svenska sidan. Från sitt skepp Valentin vid Wangsön, som denna del av Djurgården då kallades, utfärdade Kristian den 22 juli ett lejdebrev, gällande för en svensk delegation, som skulle förhandla med honom på Wangsön.⁴ Därmed inleddes tydligen de förhandlingar, som den 7 augusti resulterade i två aktstycken, i samtida brev kallade freds- och rättegångsbreven, »the fridzbreff oc retgangzbreff».⁵

Freds brevet stadgar, att stillestånd mellan Sverige och Danmark skulle råda från 7 aug. till den 8 sept. samt att förhand-

² HR VI: 453.

³ SRS I: s. 191, H. REUTERDAHL, Svenska kyrkans historia III: 2 s. 543 f. Linköpingsbiskopen klandrar honom dock inte för att det skett »under avtalat stillestånd», som K. HAGNELL uppger (a.a. s. 253).

⁴ HADORPH, II s. 260 f. Två liknande lejdebrev senare ib. s. 266 f.

⁵ ST III 515 b. Samma beteckning använder Jakob Ulvsson i BSH IV: 6. Se härom N. AHNLUND, Rättegångsbrevet den 7 augusti 1471. HT 1952 s. 127 not 2.

lingar mellan parterna under denna tid skulle upptagas, så ofta som man hade behov därav, och avslutas med ett förlikningsmöte på St Egidii dag, dvs. den 1 september. Stilleståndet skulle också innefatta Ivar Axelsson på Gotland. I det danska exemplet förband sig Kristian dessutom att återkalla alla, som på hans befallning till lands eller sjöss vållade det svenska riket skada, samt att inte genomföra någon handelsblockad mot Sverige.⁶

Rättegångsbrevet stadgar i både sin svenska och danska form »ett wenligt möte oc retgang meth Sweriges radh, oc alle thes inbyggere oc methielpere» den 1 september. Därtill knyter sig en rad detaljbestämmelser om mötet och rättegången.⁷

Rättegångsbrevet har varit föremål för debatt i den historiska litteraturen. Lönnroth hävdade 1938, att det innebar en mycket ofördelaktig uppgörelse för Sten Sture och Axelssönerna, om man ser det mot bakgrunden av Kungsäterfördraget. Därvid utgick han dock enbart från den svenska texten av Kungsäterfördraget, vilken enligt honom stadgade, att förlikningen eller rättegången mellan Kristian och Axelssönerna skulle gå före och vara själva förutsättningen för unionens återupprättande. Rättegångsbrevet skulle däremot stadga, att unionsfrågan skulle vara avgjord före rättegången om Axelssönernas krav. Mot Lönnroths uppfattning opponerade Ahnlund 1952. Sin kritik sammanfattar han så: »Att det svenska riksrådet genom fördraget samtyckt till att låta rättegångsförfarandet vänta, till dess erkännandet och kungahyllningen ägt rum, så att Kristian försäkrats om makten i riket, är en konstruktion utan varje stöd i våra texter».⁸ Ahnlund vände sig som ett ytterligare resultat av sin undersökning om rättegångsbrevet även mot en annan konsekvens av Lönnroths tes i den historiska litteraturen, nämligen överdrifterna i fråga om Axelssönernas betydelse under kon-

⁶ ST III: 515 a.

⁷ ST III: 515 a s. 311 ff. Ahnlund, a.a. s. 129 ff.

⁸ AHNLUND, a.a. HT 1952 s. 140.

flikterna mellan Kristian och Sverige. Det heter: »Den moderna teori som så starkt och så misstänksamt skjuter Axelssönernas gods- och länsintressen i förgrunden som konfliktmotiv, utgår från unionsavtalets ådagalagda prioritet och mister sin eventuella beviskraft, sedan det visats vara en felkonstruktion.» Dock betonar han, att läget inför mötet den 1 sept. var ogynnsamt genom den »starka danska krigsmaktens närvaro».⁹

Fråga är dock, om inte Ahnlund förbisett innebörden i rättegångsbrevet. Även om rättegångsbrevet inte varit ofördelaktigt för Sten Sture på det sätt, som Lönnroth tänkt sig, synes det mig dock i annat avseende vara ofördelaktigt för Sten Sture och hans anhängare, och dess bestämmelser måste ha inneburit en triumf för Kristian. Man märker detta, om man jämför rättegångsbrevet med Kungsäterfördraget. Sedan brevet 1471 stadgat »ett wenligt möte oc retgang», fortsätter det med ett stadgande, som naturligt låter sig jämföras med punkten om unionens återupprättande i det svenska exemplaret av Kungsäterfördraget och som helt förbigicks i det danska exemplaret liksom i Kristians ratifikation. Parallellställda lyda punkterna:

Kungsäterfördraget

Naer tesse mynne eller raet giort eller sked aer oc fornaempde konung Christiern kan tha saa skikkat, ath tesse III rike mage saman komma i et kerlighit forbundh, som the ware i konung Cristofers tiid, medh sadana forbaetring, som thessis III rikis raad tykkis nytteligit oc bestandelikit wara, oc han vel halle alle Swergis inbyggare viid Gudz, sancte Ericx oc Swergis bescripne lag, reth, priuilegier, frihether oc goda gambla sidwaenia oc halle oss eller warom opin be-

Rättegångsbrevet

»swo at wij wele oc skolo tha aname äro oc ret aff Sweriges radh och inbyggere om Sweriges rige, oc göre them theslikes igen fore wore oc Sweriges radh, lika manga paa bathe sidher, om hwad skylling Sweriges radh oc inbyggere hafwe til os».

⁹ AHNLUND, a.a. HT 1952 s. 142. Till Ahnlunds uppfattning har LUNDHOLM anslutit sig (a.a. s. 65 not 12).

siglde breff . . . Naar alt tesse saa
giort oc forwarat ær . . ., tha vile
wy annama oc behalla fornaempda
konung Cristiern til fulmektig her-
re oc konung i Swerge igen.

Stadgandet i rättegångsbrevet skiljer sig fullständigt från motsvarande punkt i det svenska exemplaret av Kungsäterfördraget. I det senare lägges ansvaret för hur svenskarna skulle ställa sig till unionen och Kristian helt på konungen själv. Han skulle så skicka det, att unionen från Kristoffers tid kunde återupprättas med den eventuella förbättring, som de tre rikenas råd kunde enas om. När han sedan avgett fulla garantier om rikets friheter och privilegier, skulle man erkänna honom som svensk konung. Detta var Sten Stures och rådsmajoritetens program för unionens återupprättande, vilket de danska förhandlarna i Kungsäter inte kunde acceptera.

Vi har ovan sett, att Kristian i sina brev till de svenska stiften i början av juni krävde, att han skulle erkännas som Sveriges konung på grund av att han 1457 dömts till och Karl Knutsson från riket. Det är denna hans ståndpunkt, som hindrade Kungsäterförhandlarna att ta med något om unionens återupprättande i det danska exemplaret av fördraget och som gjorde att Kristian inte heller berörde frågan i sin ratifikation. Det är därför av intresse att söka konstatera, vad punkten i rättegångsbrevet innebär.

När det i rättegångsbrevet heter, att Kristian skal »aname äro oc ret aff Sweriges radh och inbyggere om Sweriges rige», stod det säkert klart för Sten Sture och de svenska rådsherrarna, att »äro oc ret om Sweriges rige» innebar, att man skulle erkänna 1457 års konungaval och konungahyllning. Om Kristian inte i godo fick »äro oc ret» av Sveriges råd och inbyggare, skulle frågan därom avgöras genom ett rättegångsförfarande, varvid samma antal svenska och danska riksråd skulle fungera som domare. Av de danska riksråden behövde han inte frukta,

att de skulle ta ställning mot honom, och de svenska riksråden skulle därigenom otvivelaktigt komma i en mycket svår situation. Ingenting garanterade heller, att man skulle bli i stånd att undvika svenska riksråd med unionssympatier, vilka kunde känna sig bundna av valet 1457. Kristian hade anledning att vara optimistisk tack vare detta stadgande, som är likartat i båda texterna av fördraget.

Därefter stadgar rättegångsbrevet, att Kristian skulle ha rätt att föra talan mot de svenskar, som förorsakat honom skada, och sammalunda skulle de svenskar, som ansåg sig förorättade av Kristian, ha rätt att föra talan mot honom. I detta sammanhang tar brevet helt naturligt också upp frågan om Axelssönernas rättskrav mot Kristian och hans mot dem och stadgar uppgörelse mellan dem genom förlikning eller rättegång. Dessa förliknings- och rättsförhandlingar skulle pågå till och avslutas med mötesdagen den 1 september, vilken dag eventuellt kunde framflyttas till den 8 sept.

Förliknings- och rättegångsbestämmelserna bildar ett helt för sig. Rättegångsbrevet går därefter över till några kompletterande bestämmelser angående Kristians återinsättande i den svenska regentställningen och unionens närmare utformning. Det är av vikt att göra klart för sig, att dessa stadganden närmast avse mera formella skyldigheter, som konungen hade att underkasta sig, i samband med att han återinträdde i sina kungliga rättigheter. Forskningen har förbisett skillnaden mellan stadgandet om Kristians anspråk på konungakronan, vilket skulle avgöras i godo eller genom rättegång, och dessa avtal om vad han hade att iakttaga i samband med att han återinträdde i sina kungliga rättigheter, vilka avtal inte skulle bli föremål för rättegång utan för förhandlingar och överväganden. Det gällde att enas om dels hur riket skulle styras både under konungens närvaro i och frånvaro från riket samt dels om hur själva »bebindningen» mellan rikena skulle utformas.

Axelssönernas krav på danske konungen tillmätes inte någon

markerad betydelse. De ha inrangerats bland de krav, som från båda sidor skulle komma att resas och som före eller senast mötesdagen skulle avgöras med »minne eller reth», dvs. i godo eller genom rättegång. Däremot måste rättegångsbrevet antas förutsätta, att uppgörelsen om Kristians rätt till den svenska kronan skulle i tiden gå före de andra rättegångarna, något som har förlett forskningen att anta en omkastning av gången i Kungsäterfördraget.

Kristian har således med stor diplomatisk skicklighet lyckats inplacera frågan om hans rätt till den svenska kronan bland rättsavgörandena och därmed tillskansa sig en uppenbar fördel, ty rättsavgörandet därom kunde knappast få mer än en utgång på grund av domstolens sammansättning.

Härvid ställer sig emellertid ett annat problem, nämligen om betydelsen av det avtal om unionens utformning, i rättegångsbrevet kallat »bebinningh mellom riken oc forwaring», som man skulle enas om genom förhandlingar och överväganden under tiden före rättegången – »innen for:ne dagh oc tijd» («thiid oc dag» i den svenska texten). Detta avtal skulle bekräftas »meth löffte, breff oc eedhe, som tilbör», innan Kristian återinträdde i sin ställning som svensk konung – »för än wij i Sweriges rike komme».

Kristian har härvidlag tillmötesgått de krav på garantier för rikets fri- och rättigheter, som från svensk sida ställdes vid Kungsätermötet, dock utan att göra avkall på att hans rätt till den svenska konungakronan inte fick sammankopplas därmed. Han var vald och krönt konung och hade gudomlig rätt till den svenska kronan. Denna gudomliga rätt skulle, om man inte frivilligt erkände den, avgöras genom rättegång.

Bekräftelsen av nämnda »bebinningh oc forwaring» skulle således ske, innan Kristian återinträdde i sina kungliga rättigheter, vilket väl innebär, att den skulle ske i omedelbar anslutning till rättegången. Det innebär dock icke, att den skulle ske i samband med rättegången. När urkunden stadgar, att man

skulle ha enats om avtalet före rättegången, så ligger däri endast, att bekräftelsen av det skulle kunna ske närmast efter rättegången, om sådan blev nödvändig, eller som urkunden säger: »för än wij i Sweriges rike komme», dvs. innan konungen högtidligen återinsattes i sin värdighet.

För Sten Sture och hans anhängare måste situationen vid förhandlingarna ha tett sig tämligen hopplös. Kristian hade redan från början byggt sin kampanj på de svenska prelaterna, vilka han ville förmå verka för rättmätigheten i hans krav och för att förhindra motstånd och blodsutgjutelse. Han var ju krönt svensk konung.

Sten Stures inställning är dock klar. Redan den 16 maj förklarade han i sitt brev till menigheten vid Eriksmässomarknaden i Uppsala, att ett erkännande av Kristian som svensk konung skulle lända riket »til forderfwelig skada oc trældom». Vid Kungsäterförhandlingarna hade han skickligt tvingat de danska förhandlarna och därmed konung Kristian till ett avslöjande ställningstagande, vilket han sedan utnyttjade till att förmå det svenska rådet att tillbakavisa den bekräftelse av Kungsäterfördraget, som Kristian översänt.

Vid augustiförhandlingarna i Stockholm har majoriteten av rådet med ärkebiskopen och biskoparna i spetsen behärskats av förhandlingsvilja och obenägenhet för en krigisk uppgörelse. Några har förmodligen intagit en vacklande hållning. Sten Sture och hans anhängare har i sådant läge inte haft möjlighet att hävda sitt unionsprogram från Kungsäter utan tvingats att acceptera en ofördelaktig överenskommelse med Kristian i insikt om att riksrådet snabbt måste ställas inför en klart unionsfientlig folkopinion, om inte konungen skulle ta hem segern.¹⁰

Kort efter förhandlingarnas avslutande den 7 augusti har Sten Sture lämnat Stockholm. Den 18 augusti har de i Stockholm kvarvarande riksråden i brev underrättat honom om att

¹⁰ Jfr LÖNNROTH, a. a. Scandia 1938 s. 206, G. KELLERMAN, Jakob Ulvsson och den svenska kyrkan s. 106 ff.

Kristian mot givet löfte låtit landsätta trupper.¹¹ Under tiden har Sten Sture varit verksam i götalandskapen, där han lyckats samla representanter för frälse, köpstadsmän, bergsmän och allmoge från varje köpstad och härad i Västergötland, Östergötland och Småland till ett möte i Vadstena den 4 september. Några representanter för kyrkan omtalas inte. Sten Sture har haft mötesdeltagarna helt i sin hand, såsom framgår av det brev mötet sände rådet i Stockholm.¹² Brevet inledes med att man på grund av tidsnöd inte kunnat infinna sig till förlikningsförhandlingarna med Kristian den 1 september. Man framhåller, att Kristians landsättning av trupper i Stockholm liksom att han sänt Ivar Gren och Trotte Karlsson till Uppland, innebar brott mot de gjorda överenskommelserna och att man följaktligen inte kunde lita på hans löften. Mötesdeltagarna förklarar sig därpå »medh en fulkompligh samdrächt» ha enats om att de »ingalund samtyckie eller hafua wele» konung Kristian till konung. De meddelar också, att invånarna i Dalarna, Närke, Södermanland, Roden och »mestedelen ofuer alt rikid» var av samma mening. De ämnade genast göra sig redo för att med Sten Sture marschera till Stockholm och »affwäria riikzens forderff». Kulmen i brevet är den maning för att inte säga befallning, som riktas till rådet att avstyra all förhandling med Kristian, tills de kunde förena sig med rådets medlemmar, detta för att inte någon ny tvedräkt skulle uppstå inom riket.

Vadstenabrevet är på en gång varnande och hotande och blev inte utan effekt. Kristians villighet att förhandla om den »bebinningh oc forwaring», som ovan behandlats, hade förmodligen minskat Sten Stures möjligheter att avvisa uppgörelsen den 7 augusti. Sten Sture har då i stället utnyttjat de möjligheter, som gavs att förhindra, att avtalet gick i uppfyllelse. Såsom framgår av Vadstenabrevet, har kallelsen till riksmötet den 1 september desavouerats. Samtidigt har emellertid också förhandlingarna

¹¹ BSH IV. Inl. s. XIX not 8.

¹² ST III: 515 b, s. 314.

om »bebinningen» saboterats av Sten Stures anhängare inom rådet. Vadstenabrevet krävde, att rådet inte skulle inlåta sig i förhandlingar med konung Kristian, förrän Sten Sture och hans styrkor kommit till Stockholm. Ännu den 26 september hade rådet inte lyckats uppnå enighet i frågan, vilket framgår av ett postscriptum från ärkebiskop Jakob Ulvsson till riksrådet, vari det heter: »Item senda wij ider nw then bebinning ok förwaringh, vppa idra bætringh.»¹³ Detta inom forskningen förbisedda postscriptum är med sin förhoppning om rådets »bætringh» ytterst avslöjande för situationen.

Stilleståndet, som den 1 sept. förlängts till den 8, förlängdes på nytt till den 11,¹⁴ men då det den 12 ånyo skulle förlängas, infann sig inte de danska rådsherrarna.¹⁵ Därmed hade situationen tillspetsats.

Det oaktat inledde Kristian en ny bearbetning av de svenska prelaterna. Han klagar i brev till ärkebiskopen över att han nu länge legat i Stockholm »biudendis sig til aere oc reth» utan resultat. Dock ställer han fortfarande sina förhoppningar till prelaterna och vill inte använda vapenmakt mot sina fiender.¹⁶ Den 24 sept. begär han av ärkebiskopen, att han skall öva direkt påtryckning på hans motståndare, så att de ginge med på en fredlig uppgörelse. I annat fall såge han sig tvungen att hänskjuta sin sak till påven, kejsaren och hela kristenheten.¹⁷ Den 26 sept. hade nya brev anlänt, dels från biskop Knut i Viborg och dels från Kristian själv. Innehållet var likartat.¹⁸

Jakob Ulvsson och biskop Henrik i Linköping har också gjort, vad de kunnat för att förhindra en blodig uppgörelse. De manade sina kolleger i Stockholm att arbeta för en fredlig upp-

¹³ REUTERDAHL, a.a. 3: 2 s. 548.

¹⁴ HADORPH, II s. 266.

¹⁵ BSH IV: 9.

¹⁶ REUTERDAHL, a.a. 3: 2 s. 546 f.

¹⁷ BSH IV: 5.

¹⁸ REUTERDAHL, a.a. 3: 2 s. 547 f.

görelse.¹⁹ De sände avskrifter av Kristians brev från den 24 sept. till rådet i Stockholm och till Sten Sture.²⁰ Jakob Ulvsson påminte Sten Sture om att rådet flera gånger förlängt stilleståndet i väntan på att han skulle infinna sig i Stockholm, vilket han nu borde göra skyndsammast »i frids vise» och avstå från all sammandragning av trupper, såsom rådet flera gånger manat honom.²¹ Till rådet i Stockholm uttryckte de i brev sin oro för att påven komme att lysa Sverige i bann, om Kristian, som de fruktade, hänsköt sina krav till honom, eftersom den rättgång, på vilken konungen hade deras förseglade brev, inte kommit till stånd.²²

På Sten Sture hade dessa varningar ingen verkan. Han och Nils Sture fortsatte att dra samman härstyrkor från olika delar av landet. Marschen mot Stockholm var i slutet av september i gång. Den 26 sept. stod en styrka vid Järna, varifrån befälhaverna skrev till rådet i Stockholm, att de kom för att undsätta staden och därför önskade kontakt med rådet.²³ Huvudstyrkorna under Sten och Nils Sture blev emellertid först klara för framryckningen mot Stockholm i början av oktober. Den 6 okt. stod de vid Stäket, där Jakob Ulvsson muntligen sökte förmå Sten Sture att undvika strid, tydligen med föga framgång,²⁴ varpå han i brev den 7 okt. bad honom sända ett bud till Kristian med erbjudan om att göra honom »raeth eller minne». En seger skulle ändå inte göra slut på kriget, och ett nederlag skulle betyda rikets fördärv menade han.²⁵ Sten Sture tycks ha följt detta råd, såtillvida att han före Brunkebergsslaget förklarat sig villig till förhandlingar, om Kristian drog tillbaka sina styrkor

¹⁹ REUTERDAHL, a.a. 3: 2 s. 546 f.

²⁰ BSH IV: 7.

²¹ BSH IV: 6.

²² REUTERDAHL, a.a. 3: 2 s. 547 f.

²³ BSH IV: 8.

²⁴ REUTERDAHL, a.a. 3: 2 s. 549.

²⁵ REUTERDAHL, *ibidem*.

till skeppen.²⁶ Detta skulle emellertid ha betytt, att Kristian kommit i en ogynnsam belägenhet, och Sten Sture räknade otvivelaktigt med det avslag, som enligt Sturekrönikan också kom.²⁷

Vapnen måste tala, och på morgonen den 10 oktober började de svenska styrkorna uppmarschen för slaget på Brunkeberg. Sten Sture hade därmed förverkligat de förhoppningar, vilka den döende Karl Knutsson knutit till systersonen, när han åt honom uppdrog den politiska ledningen i sjukrummet på Stockholms slott. För Sten Sture fick segern på Brunkeberg den viktiga konsekvensen, att kyrkans män, som 1471 varit förespråkare för en eftergiftspolitik gentemot konung Kristian, 1474 såg sig föranledda att ge samma helgd åt enhälligt vald och lagligt insatt riksföreståndare, som förut tillkom krönt konung.

Hugo Yrwing

ZUSAMMENFASSUNG

Bevor Karl Knutsson am 15. Mai 1470 im Schloss zu Stockholm starb, hatte er die militärische Führung des Reiches seinem Neffen Sten Sture übertragen. Die Lage war aber doch kritisch. Die Unionsfreunde, an ihrer Spitze Erik Karlsson, waren seit einiger Zeit bereit zur Aktion. Für Sten Sture kam es darauf an, für das Mandat, das er von dem sterbenden König erhalten hatte, schnellstens die Bestätigung des Reichsrats zu erlangen. In der Forschung ist man sich darüber einig, dass der Reichsrat Sten Sture zum Reichsverweser wählte. In bezug auf den Zeitpunkt der Wahl sind die Meinungen jedoch geteilt.

Bis 1952 wurde die Ansicht vertreten, die Reichsverweserwahl, die in der Sturechronik erwähnt wird, habe im Juni 1470 stattgefunden, weil Sten Sture in einem Brief vom 4. Juli den Titel „zu

²⁶ K. HAGNELL, a. a. s. 259 f.

²⁷ SFSS 17: 3 v. 2159 ff.

dieser Zeit Verweser des Schwedischen Reiches“ verwendet. 1952 zeigte jedoch Gillingstam, dass Sten Sture diesen Titel bereits am 1. Juni benutzt hat. Der letzte Beitrag zu dieser Debatte nun behauptet, es könne nicht bereits Ende Mai eine Ratsversammlung abgehalten worden sein, und nennt als frühesten Zeitpunkt für eine Reichsverweserwahl die Monatswende August-September. Den Titel „zu dieser Zeit Verweser des Schwedischen Reiches“ hätte sich Sten Sture hiernach selbst zugelegt.

Der Sturechronik zufolge wählte der Reichsrat 1470 einen Hauptman (hövitsman) und trug diesem gleichzeitig auf, Reichsverweser zu sein. Wenn sich Sten Sture im Mai Hauptman und „zu dieser Zeit Verweser des Schwedischen Reiches“ nennt, stimmt das gut zu der Schilderung der Chronik. Wie schon zuvor die Stadt Stockholm hat offenbar eine Ratsversammlung Ende Mai Karl Knutssons Mandat durch die Wahl Sten Stures zum Hauptman bestätigt. In Verbindung damit hat es ihm auch aufgetragen, Reichsverweser zu sein.

Die Bezeichnung Reichsverweser (riksföreståndare=Reichsvorsteher) wurde 1470 nicht als Terminus technicus verwendet, sondern in ihrer eigentlichen Bedeutung dessen, der dem Reiche vorsteht. Der Reichsverwesertitel hatte zu jener Zeit noch keine feste Tradition im politischen Leben Schwedens. Während der Erhebung gegen Erich von Pommern wurde Engelbrekt zum Hauptman (hövitsman) gewählt, ohne dass er damit irgendwelche Regentenbefugnisse erhalten hätte. Denselben Titel führten Karl Knutsson Bonde und Krister Nilsson Vasa. 1438 wurde Karl Knutsson Bonde zum „Marschall und Verweser des Reiches“ ernannt. Der Rat fügte damals offenbar zu dem Marschallsamt die Aufgaben, die dem König oblagen, ohne dass sie als an ein besonderes Amt gebunden angesehen wurden. 1465 begegnet der Titel „zu dieser Zeit Verweser des Reiches“ in Verbindung mit dem Umstand, dass die beiden Prälaten Jöns Bengtsson Oxenstierna und Kettil Karlsson Vasa für kurze Zeit die führende Stellung im Reich innehatten. Er wird dem Erzbischofs- und Bischofstitel hinzugefügt. Nach Jöns Bengtsson trägt Erik Axelsson denselben Titel.

Irgendeinen festen Titel für denjenigen, der in Perioden einer Thronvakanz die Regentschaft führte, gab es also 1470 nicht. Wenn Sten Sture sich Hauptmann und „zu dieser Zeit Verweser des Schwedischen Reiches“ nennt, knüpfte man im Rat an eine Tradition aus früheren Perioden einer Thronvakanz an, indem man zu dem Titel „hövitsman“ den früher benutzten Zusatz fügte, der an-

zeigte, dass der Träger vom Reichsrat dazu ausersehen war, die Regentschaft zu führen. Es ist natürlich, dass der wichtigere Hauptmannstitel vorangestellt wird. Kennt man diese Praxis vorausgehender Perioden einer Regentenvakanz, so kann kein Zweifel daran bestehen, dass eine Ratsversammlung Ende Mai 1470 Sten Sture zum „hövitsman“ wählte und ihm dabei auch auftrag, als Verweser des Reiches zu amtieren.

Der Wahl hatten sich die Unionsfreunde jedoch nicht angeschlossen. König Christian in Dänemark verlangte zudem, dass er unverzüglich als König anerkannt würde. Diese Umstände erklären, dass die Wahl des Rates später auf einer Reichsversammlung in Arboga 1471 vom Volke sanktioniert wurde. Als dann die Kirche als Folge des Sieges bei Brunkeberg schliesslich der Person des Reichsverwesers dieselbe Heiligkeit zuerkannte wie einem gekrönten König, indem sie die alte Execrabilis-Satzung dahingehend erweiterte, dass sie auch für einen einstimmig gewählten und gesetzmässig eingesetzten Gubernator gelten sollte, wurde der Titel Reichsverweser zu einem *Terminus technicus*, der den Führer des Reiches während einer Königsvakanz bezeichnete.

Genau wie die schwedischen Unionsfreunde verlangte König Christian, dass er unverzüglich kraft der Wahl und Krönung von 1457 als König des Landes anzuerkennen sei. In Schweden waren Sten Sture und seine Anhänger keineswegs bereit, diese Forderung zu akzeptieren. Als Sten Sture im Frühjahr 1471 Christians Anhänger in Südschweden angriff, wurde der König zu einem direkten Eingreifen mit bewaffneter Macht gezwungen, nachdem er offensichtlich zunächst in Übereinstimmung mit einem Plan von 1469 an einen Angriff auf Ivar Axelsson Tott auf Gotland gedacht hatte. Doch rechnete Christian immer noch mit einer friedlichen Lösung der Frage der schwedischen Krone. Es wurden daher Verhandlungen zwischen seinen Repräsentanten und dem schwedischen Reichsrat in Kungsäter eingeleitet. Das Ergebnis der Verhandlungen liegt in zwei Versionen vor, einer dänischen und einer schwedischen. Die Forschung hat in bezug auf die Versammlung von Kungsäter vor allem die Frage erörtert, ob die Verhandlungen zu der Feststellung führten, dass es Christians Schuldigkeit sei, vor einer Wiedererrichtung der Union mit den Söhnen Axel Totts zu einem Vergleich zu kommen, oder nicht. Dieses Problem existiert jedoch gar nicht, da bei einem Vergleich der beiden Versionen klar wird, dass man sich in Kungsäter nur über einen Waffenstillstand

zwischen den Reichen bis zu weiteren Verhandlungen auf einer Versammlung in Stegeborg einigte, bei der ein Vergleich zwischen Christian I und den Brüdern Tott geschlossen werden sollte. Hingegen gelang es nicht, zu einer Entscheidung hinsichtlich der Wiederherstellung der Union zu kommen, da man schwedischerseits Bedingungen für eine Anerkennung Christians stellte, welche die dänischen Repräsentanten wegen der Einstellung König Christians nicht anzunehmen vermochten. Damit war die Frage der Wiedererrichtung der Union auf die Zukunft verschoben worden, während man im Einklang mit dem später deutlich ausgesprochenen Wunsch des dänischen Reichsrates einen Vergleich zwischen Christian und den Brüdern Tott beschloss. Das schwedische Exemplar führt dessen ungeachtet auch die Bedingungen für Christians Anerkennung in Schweden auf.

Christian forcierte nach den Verhandlungen von Kungsäter die Vorbereitungen für eine bewaffnete Expedition nach Schweden. Unterdessen schob er die Bestätigung des Vertrages von Kungsäter bis zum 12. Mai auf, obgleich der Waffenstillstand zwischen den Reichen am 8. jenes Monats inkrafttreten sollte. In der Bestätigung nahm er indes so wesentliche Änderungen vor, dass der schwedische Reichsrat, als er sie zu Händen bekam, die Annahme verweigerte. Das geht einmal aus einem späteren Briefwechsel zwischen dem schwedischen und dem dänischen Reichsrat hervor und zum anderen daraus, dass die Bestätigung in Dänemark archiviert wurde. Neue dänische Kontaktversuche scheinen auf demonstratives Schweigen gestossen zu sein.

Nach einem Eingreifen gegen Sten Stures Truppen in der Gegend von Kalmar begab sich die Flotte, die Christian ausgerüstet hatte, direkt nach Stockholm, wo der schwedische Reichsrat zur Einleitung von Verhandlungen gezwungen wurde, die zu zwei Übereinkünften führten, von denen die eine einen Waffenstillstand für Verhandlungen beschloss und die andere einen gütlichen oder durch gerichtliches Verfahren getroffenen Vergleich in erster Linie zwischen Christian und Schweden, aber auch zwischen Christian und den Söhnen von Axel Tott. Die letztere Abmachung wurde von Lönnroth als für Sten Sture und die Brüder Tott unvorteilhaft angesehen, da sie ihm zufolge festsetzte, dass die Unionsfrage vor der Frage der Forderungen der Brüder Tott entschieden werden sollte. Dies bestritt Ahnlund. Es ist jedoch offenbar, dass die Abmachung für Sten Sture ungünstig war, wenngleich in anderer

Weise. In bezug auf die schwedische Krone wird bestimmt: wollen die Schweden sie König Christian nicht gutwillig zusprechen, sollte sein Recht auf sie von einem Gericht entschieden werden, das aus zu gleichen Teilen schwedischen und dänischen Reichsräten bestehen sollte. Das Gericht war so zusammengesetzt, dass Christian in bezug auf den Ausgang optimistisch sein konnte, denn unter den schwedischen Reichsräten befanden sich Männer mit Unions-sympathien, die das Zünglein an der Waage bilden konnten.

Christian wurde jedoch gezwungen sich darauf einzulassen, dass Verhandlungen und Diskussionen über die Ausgestaltung der Union und die Stellung des Unionsregenten während der Zeit bis zum Gerichtsverfahren geführt würden, zu welchem Zeitpunkt das Resultat in einer sog. „bebinning“ zwischen den Reichen vorliegen sollte. Diese sollte feierlich bestätigt werden, bevor Christian wieder in seine königlichen Rechte eingesetzt würde.

Es kam niemals zu dem Gerichtsverfahren. Die Verhandlungen über die sog. „bebinning“ hatten bis zum 26. September noch zu keinem Ergebnis geführt, offenbar aufgrund der Aktivität der Sturegruppe im schwedischen Reichsrat. Hingegen benutzte Sten Sture die Zeit, um eine Versammlung nach Vadstena einzuberufen, die den Anspruch erhob, das gesamte Reich zu repräsentieren, als sie erklärte, sie wolle Christian nicht als König von Schweden anerkennen, sondern gedenke das Verderben des Reiches mit bewaffneter Macht abzuwehren. Obgleich die verhandlungsfreundlichen Prälaten Sten Sture mehrmals vor einem Blutvergiessen warnten, liess er seine Truppen gegen Stockholm marschieren, wo die Schlacht auf dem Brunkeberg mit einem Schlag die Situation löste, in die das Reich durch Christians Flottenexpedition geraten war.